

Sait Çetinođlu: İngiliz Belgelerinde “Midyat ve Turabdin’de Egemen Aşiretlerin Süryanilere Karşı Baskı ve Zulümleri”

Posted on 09/06/2020

Dizinin III. Bölümü’nde İngiliz Belgeleri’ne yansıyan baskı ve zulümlere yer vereceğiz. Bunlar saray destekli yerel egemenlerdir.

Bu kez kaynağımız Amerikan, İngiliz ve Fransız arşivlerinden belge toplamak ve ilgili literatürü inceleme görevi verilen diplomat Bilal N. Şimşir yayına hazırladığı British Documents On Ottoman Armenians (1896-1880), Vol. 1, başlıklı yayınında paylaştığı raporlar ve bunların eklerinde yer verilen belgelerdir.

Şimşir’in, *Türk Tarih Kurumu*’na bir propaganda belgesi olarak kullanılmak üzere yayınlanan derlemesinin Türkçe versiyonu, *Bilgi Yayınevi*’nce yayınlanmış lakin bu belgelerin tamamına yer verilmemiştir.

Bu belgeler, Bab-ı Ali’ye verilen nota ile de teyit edilmektedir.

İlk belge, No. 140 olarak kodlanan Binbaşı Trotter’dan, Salisbury Markuis’ine^[1] Diyarbakır’dan 12 Ocak 1879 günü yollanan (varış 24 Şubat) rapordur.

Raporda, Midyat’taki Amerikan Misyonerliği’ne 12 Aralık 1878 günü bir grup Yakubi Hıristiyanlarca bulunulan saldırı ve tahribat ile bu saldırı sırasında bir kadın öğretmenin bir taşla yaralanmış olduğunu bildirilmektedir.

Binbaşı Trotter, “23 Aralık’ta, yani Diyarbakır’a varışından iki gün sonra Amerikan misyoneri saygıdeğer ruhban Bay Andrews benden aşağıdaki şartlarda tavsiye ve yardımımı rica etti:

Birkaç yıl önce Mardin’de (bu vilayette bir mutasarrıflık) – yaklaşık 500 hane Süryani Yakubi ve 20 hane Protestan’dan oluşan önemli bir kaza – kurulmuş Amerikan Misyonu, yakın zamana kadar Midyat kasabasında ve civarında, insanları günahlarından kurtarma ile, iştiğal etmekteydi.

Amerikalılar yakın geçmişte orada bir okul binası, bir misyoner ve bayan öğretmen için bir ev kurmuşlardı.

Bay Andrews Kasım ortalarında, oraya yerleşmek için, bizzat geldi ve 12 Aralık’ta evde bayan öğretmeni bırakarak Diyarbakır’a bir ziyaret için ayrıldı.

Onun ayrılışından iki saat sonra misyonerlik binaları yörenin etkili iki Hıristiyan beyi olan Hanne Sefer[2] ve onun amca oğlu[3] Tohaya’nın reisliğindeki büyük bir Yakubi grubunun (yaklaşık elli kişi) saldırısına uğradı.

Bay Andrews’e göre, saldırının amacı Protestan Vekil bilinen Yusuf Raci Efendi’yi öldürmektir, fakat elebaşlarının niyetlerini tasavvur bile edemiyorum.

Binanın kapıları sağlam ve sıkıca kilitliydi ve taş yağmurundan ve aşırı gürültü ve tehditlerden sonra, saldırganlar kaçtılar, fakat hemen önce içlerinden biri, evin içindeki kadın öğretmeni taşlamış ve başının arkasından ciddi şekilde yaralamış. Taşlarla birkaç pencere kırılmış.

Trotter, bir İngiliz olarak Amerikan uyruklular adına hareket etme yetkisi hukuken olmamasına rağmen, güçlük içindeki bir Amerikan vatandaşa yardım etmek için elinden

geleni yapacağını bildirerek, bir hukuki noktaya dikkat çeker: “Amerikan vatandaşı olsun olmasın, herkesin Kapitülasyonların 24. Maddesi uyarınca Britanya uyruklulara verilen imtiyazları talep edebileceğini ifade ettim.

Bundan dolayı da kendisine davayı Mardin mahkemesine sevk ettirmesini; orada alınacak karardan tatmin olmazsa Diyarbakır’a temyize götürme hakkına sahip olduğunu tavsiye ettim.

Bu arada adaletin yerine gelmesini sağlamak için vilayet merkezinde elimden geleni yapacağıma söz verdim.

Ertesi gün konu hakkında Paşa ile konuştum; o da bana elebaşların tutuklanması ve muhakeme ve karar için Mardin’e götürülmeleri minvalinde bir telgraf almış olduğunu bildirdi bana.”

Bay Andrews’in Mardin’den yazdığı mektubunda, – “Midyat’ta tesislerimize yönelik saldırının davası burada başladı, fakat mahkeme tüm çabamıza rağmen muhakemeyi çok ağırdan alıyor” demektedir.

Binbaşı Trotter raporunda, baskının nedenlerini sıralar: “Protestanlara karşı etkin ağalar ve beyler tarafından ülke sancaklarında büyük bir husumet var, çünkü reaya[4] protestanlığa döndüğünde[5] az veya çok Amerikan misyonerlerinin himayesine giriyorlar ve böylece sadece onların hukuki haklarından yararlanmakla kalmıyor, haklarını korumaya da teşvik edilmiş oluyorlar; hem eğitiliyorlar, hem de ne gibi hakları olduğu konusunda uyarılıyorlar.

Protestanlar hükümetçe ayrı bir topluluk olarak tanınıyorlar; kendi hesaplarına sahip oluyor ve vergilerini, eskiden olduğu gibi onları her daim soyan ve aldatan yerel beyler üzerinden değil, doğrudan hükümete ödüyorlar.

Aydınlanan köylüler zorla çalışmayı ve daha önce cüret etmedikleri direnme hakları adına haksız taleplere boyun eğmeyi reddediyorlar. Bundan dolayı da beyler sadece güç ve yetki kaybetmekle kalmıyor, cepleri de zarar görüyor ve çoğu zaman Protestanları korkutmak için her şeyi yapmaları şaşırtıcı değil.

Ben, misyonerliğe saldırıda, Midyat beylerinin kin ve öfkelerinin gerçek neden olduğuna inanıyorum.

Gelecekle ilgili olarak Ekselansları vali, kendisiyle bugün yaptığım görüşmede bana şahsen tanıdığı bir binbaşının emirleriyle Cizre'den Midyat'a bir tabur askerin gelmekte olduğunu ve oradaki Amerikan Misyonu'nun gelecekteki emniyetiyle ilgili müsterih olmam gerektiğini garanti etti.

Bay Andrews hem şahsen, hem de mektupla, Midyat'a iki saat uzaklıktaki 'Awine[6] köyünden [devletin] güvenilir bir Bey[i] olan Osman Temuri'nin[7] ve iki kardeşinin gerçekleştirdikleri büyük zulme dikkatimi çekti. Şunları yazıyor bana:

– Osman ve kardeşleri her türlü zalimliği teşvik etmekte ve 'Awine köyüne vergi toplamak üzere askeriye gönderilmesine rağmen, oradaki Protestan topluluğundan (otuz ev) zorla 4,000 kuruş daha talep ediyorlar. Geçen bahar bu evler tahliye edildiğinde ödenecek vergi bakiyesi yoktu ve bu bağlamda Midyat'daki idareden bir 'mazbata' almışlardı.

Osman Temuri ve biraderleriyle ilişkilerin tarihçesinden ve bu yeni durumdan dolayı onların sadece 'Awine köyünde değil, tüm dağlarda işlerimizin tahribinden başka bir şey amaçlamadıkları açık.

Bay Andrews Trotter'dan destek istemesi üzerine, Binbaşı konuyu Paşa ile iki kez konuşur. Toplantılardan elde ettiği kanaatlerini paylaşır. Saldırganlar Sarayı arkalarına almışlar, cesaretleri buradan gelmektedir:

“Acil harekete geçilmesinin önünde birtakım güçlükler vardır; Ekselansları, ben inanıyorum ki, adı geçen Osman’ın suiistimallerinden haberdardır; fakat bana, Osman’ın son kriz sırasında hükümetin desteğini arkasına almış insanlardan biri olduğunu ve Bay Andrews’un arzu ettiği gibi onu ansızın ifade vermeye ve mahkûm etmeye hâlihazırda siyasi olarak imkân olmayacağına işaret etti; sancak biraz daha sakinleşene kadar veya İzzet Paşa ile birlikte özel görevde bulunduğu için halen mevcutta bulunmayan Sait Paşa’nın yerini almak üzere bugünlerde gelmesi beklenen yeni Mardin mutasarrıfı Hurşit Bey’in gelişine kadar beklemek daha iyi olacaktır.

Vali, Hurşit Bey buradan geçerken onunla konuşmaya ve Amerikan misyonerlerini ilgilendiren konuların yanı sıra bu konuya da acil dikkatini yöneltmesini emretmeye söz vermiştir.”

Rapordan başka bölgelerde de egemenlerin baskıların olduğunu anlıyoruz:

“Oradan gelen son beyanlar Lice kaymakamının varışından ve beylerin Diyarbakır’a gitmek üzere ayrılışlarından beri, aylardır hiç olmadığı kadar sükûnetin gelmiş olduğunu gösteriyor.”

Ancak denge geçicidir.

Kalıcı olması devletin desteğine bağlı olduğuna işaret ederek, bu ümidini korur. Lakin bu destek hiçbir zaman gelmeyecektir.

“Kötü karakterlerin çoğu kaçtı veya başka şekilde kayboldu; halk geceleri ani saldırı korkusu olmadan rahatça uyuyor ve gelecekte çok daha umutlular.

Hiç kuşku yok ki, eğer Paşa İstanbul’dan destek alırsa, bu beylerin en kötülerini ülkeden kovalama niyetinde.

Sorun şu anda dengede.

Ekselansları bana, ya tam yetkilendirilmeyi ya da istifasını vermeyi talep ettiğini bildirmiştir. Ülkenin iyiliği için istenen tam yetkinin verilmesi umudu içindeyiz.

imza

HENRY TROTTER”

İkinci belge, No. 190 kodlanan Binbaşı Trotter'den, Bay Malet'e^[8] 16 Nisan 1879 günü Diyarbakır'dan gönderilen rapordur.

Rapor endişeli haberlerle başlar. Midyat sancağından Protestanların durumları hakkında hiç de hoş olmayan raporlar da aldığını fakat son tavsiyeleri ile meselelerin daha umut verici bir tarzla ele alınmış olduğunu ifade eder. Önceki raporlarında verdiği bilgileri özetle tekrar eder: Midyat sancaklarındaki Türk ağaların^[9] Protestanlara nasıl sistematik bir şekilde kötü muamelede bulduklarını ve Mardin'deki tek Amerikan misyonerinin 7 Nisan'da kendisine yazarak, “Protestan topluluklarına bağlı erkeklerin ve kadınlardan bazılarının Kfarze^[10] ve ‘Arnas^[11] köylerinden kaçmak zorunda kaldıklarını söylediğini” anlattığının altını çizer. “Kfarze’de - ağa,^[12] zaptiyelerle birlikte evlere girip kadınlardan istedikleri her şeyi alırlarken, ‘Arnas’ta - Protestanları o kadar korkutmuşlar ki, üç aile kendilerinin Protestan olmadıklarını beyan etmiş ve kalanına da onları örnek almaları ya da savaşa hazır olmaları emredilmiş. ‘Arnas’tan Kfarze’ye yola çıkan bir adam aşiretten^[13] birilerince yakalanmış, silah ve bıçağı alındıktan sonra dövülmüş, yaralanmış ve ölüme terk edilmiş, fakat yine de sonunda evine ulaşmayı başarmış. Bu Protestanlar şimdi Midyat’talar, evlerine dönmeye korkuyorlar.” Misyonerlikten gelen 10 Nisan günü mektup çok daha iyi haberler veriyor. Protestan toplulukların Diyarbakır’daki Vali Paşa’ya korunma için telgraf çektikten sonra vali telgrafla Midyat’taki birliklerin komutanı binbaşıya gerekeni yapmasını emrettiğini ve bu müdahalenin sonucunda her iki sürgün topluluk evlerine döndüğü

kaydedilir. Sefer Ağa bir süreliğine ‘durdurulmuştur’: “*Ve adı çıkmış ağa[14] - o kadar mütevaziymiş ki, Midyat’taki Protestan vekil Raci Efendi’yi ziyaret etmiş ve geçmişi unutup, geleceğe bakmasını rica etmiş ve bundan böyle onun ve ailesinden herhangi birinin hiçbir sıkıntı yaratmayacağına dair, söz vermiş.Söz boşunadır. Bu kez sahneye kardeşi çıkar. Biraderi, verilen bilgiye göre, ertesi günü Bote[15] adlı bir başka köye yirmi silahlı adamla saldırı yaptığı için Protestanlar adamın nihai niyeti konusunda hâlâ kuşku içindeler.*”Trotter sonuçta, saldırıları niteliklerini yerel idarecilerin tavırlarını paylaşır: “*Siirt sancağındaki Protestanlara dönük kötü muamelenin, anlayabildiğim kadarıyla, tamamen dinî hınçtan doğduğunu, ancak Mardin Sancağı’ndaki mezalimlerin, daha önceki postalarımda açıklamış olduğum gibi, dinî gerekçelerden ziyade siyasî temele oturduğunu belirtmem gerekir.* Her iki sancaktaki yetkililer Protestanlara karşı oldukça nazik görünüyorlar.Saygılarımla,

imza

HENRY TROTTER”

Üçüncü belge, No. 144 ile kodlanan rapora Ek[16] olarak paylaşılmış. Yerel ruhbanların Bab-ı Ali ve Elçiliklere yolladıkları tarihsiz telgraftır. Telgrafta Hıristiyanlara dönük değişen bir şeyin olmadığını görüyoruz.

İlgililer

Ekselansları Sadrazam’a,

Rus, İngiliz, Fransız, Alman, Avusturya, İtalya Büyükelçileri’ne

Ermeni, Rum, Ermeni Katolik Patrikleri’ne,

İstanbul Protestan temsilcisi, Sayın Azaryan’a

Kürtlerin işlediği günlük suçlar Nusaybin, Midyat, Cizre, Silvan, Lice, Hazro, Hayne, Rıdvan Kulp, Hiyam, Çapakçur'da işlenen suçları, yağmalama, ihlalleri, tecavüzleri artırıyor ve Dehe ve Siirt'in diğer köylerinde işlenen zulümlerin önüne geçiyor. Dehe kiliseleri askeri depolara dönüştürülmüş. Kutsal kaseler, kutsal süsler Siirt halkına açıktır. İmparatorluğun Hıristiyan aileleri dileniyor, pek çok insan zaafiyet ve hastalıktan ölüyor. Eğer göçmenler bu vilayete yerleşeceklerse, halkımıza yönelik kötülükler sonsuza kadar artacaktır. Reformların acilen tatbiki ve söz verilen korumanın gerçekleştirilmesiyle ülkeye Rumelili göçmenlerin gelmesini önlenmesini rica ederiz.(imzacılar)

Rum peder Nilikas, [Melkit]

Kildani başpiskoposu, 'Abdişo'

Peder Nicolas, Kapuçin misyoner

Yakubi Patrik Vekili, Mirza

Protestan Peder P. Boyajıyan

Rum-katolik Patrik vekili İbrahim, [Melkit]

Ermeni Başpiskoposu, Filippos

Peder Alexis, mehitarist

Süryani Katolik, Patrik Vekili Petrus

Bâb-ı Âlî[17] Nezâret-i Celîle-i Hariciye Tercüme Odası'na ait bir belgede, İngiltere Büyükelçiliği'nden Hariciye Nezâreti'ne gelen 3 Aralık 1881 tarihli notadan, Süryaniler

açısından nazik durumun devam ettiğini görüyoruz.

(...)Diğer büyük devlet büyükelçilerinin de bu doğrultuda sözler söylediklerini sanıyorum. Geçenlerde bunların da onayını alarak Rus büyükelçisiyle birlikte yanınıza gelip söz konusu uyarıları birlikte tekrarladık. Padişah'la yaptığım üç görüşmede açıklanan bu uyarıları kendisine arz ettiğimde alçak gönüllük göstererek sözlerimi nezaketle dinlemişti. Hatta son görüşmemde Anadolu'nun doğu bölgelerindeki vilayetler için bir aya kadar bir büyük komiser tayin edeceklerini ve söz konusu bölgelerin acınacak durumunun ıslâhı için bu komisere güç ve tam yetki verileceğini bildirmek lütfunda bulunmuşlardı. Bu sebeple Padişah'ın niyetlerini Lord Granville ile buradaki büyükelçilere bildirdim. Bağlı olduğum devletin isteği üzerine bu konudaki teşekkürleri de Padişah'a arz ettim. Ancak şunu üzümlere belirteyim ki, Padişah'ın huzuruna kabul olduğumdan beri on bir hafta geçmesine rağmen ne bir büyük komiser tayin olunmuş ne de defalarca Osmanlı Hükümeti'ne arz edilen bunca üzümlü ve felâketlere çözüm olacak başka bir tedbir alınmıştır. Aksine söz konusu bölgelerin durumu gündün günde kötüleşmektedir. Ahaliye yönelik zulüm ve düşmanlıklar devam etmektedir. Yeni rezaletler çıktığı haberini getirmeyen posta pek nadirdir. Köylere sataşan ve hücum eden bir takım eşkıya çeteleri cezasız kalmaktadır. Yollar her zamankinden fazla emniyetsiz olmuştur. Bu kötü idareden etkilenen çaresizler gündün günde adaletten daha da mahrum olmaktadır. Söz gelimi Midyat'ta bir kilisenin basılıp yağma edildiği ve cezalandırılmadıklarından ötürü yağma, hırsızlık ve adam öldürme gibi kötülükleri işlemelerine izin verilen bir takım eşkıya tarafından güpe gündüz bir piskoposa karşı hakaretlerde bulunulduğuna dair sağlam kaynaklı bir haber İstanbul'a geleli daha iki gün olmadı. Bunun üzerine bağlı olduğum devlet, bu acıklı duruma bir çare bulunmazsa bundan doğabilecek kötü sonuçlara ve elde olmayarak galeyana gelen vicdanî duygulara dayanarak bu büyük kötülükler hakkında yeni baştan Padişah'ın dikkatini çekmek ve vaadlerini hatırlatarak bazı tebliğler sunmak amacıyla huzuruna kabul buyurulma talebinde bulunmam için bana talimat vermiştir.(...)Verilen sözler tutulmamış, sorunlar zamana yayılarak çözümler çürütülmüş, Süryanilerin geleceğine dair en küçük bir ışık görülmemektedir.

Yazıyı bir ilahi ile noktalyoruz ...

İlahi, Süryani bilincini göstermesi bakımından, ilginçtir. Lanetlenenlerin arasında Arap, Fars, Kürt, Türk, Moğol,... gibi istilacının yağma, talan ve yıkım yaptıran Hanı, Miri, Ağası,... ile ilgili, herhangi bir *lanet ilahi'si* yoktur. Ama bu konuda, tersi olan ve bu kişileri öven, yücelten hatta göklere çıkartan dua içerikli belgeli yazı ve tanımı var. Bunların yerinde ise ... felsefik düşün üreten, hem kendi ve hem de diğer hıristiyan halkın filozof ve bilgesine, koro eşliğinde müzikli, *lanet okuyan ilahisivar*, kilise altarından. İsa'nın dünyaya getirdiği, inanç felsefesine, bu yol, karşı duran bir yol olmuyor mu Süryani Kilisesi için? Süryani tanrıbilimciler, bu konuda ne söylüyor? Bilen var mı?

Süryani Ortodoks (Yakubi) Kilisesinde *Beth-Gazo*[\[18\]](#) adlı ilahiler kitabından, s. 23

Rbicoyo

(makamında söylenir)

Ey azgın Nastur, (19)

cani Romalı Leon, (20)

Kadıköy konsili, (21)

Samsatlı Favle (22)

sizleri lanetliyoruz

Urfalı Hiba, (23)

Bardayşan, (24)

cani Aqoq (25)

sizi de lanetliyoruz

hayalperest Yülyan, (26)

Nsibinli Barşawm, (27)

Ariyus, (28)

Evnomyos, (29)

Evtihi, (30)

acımasız Markiyon'la birlikte,(31)

bu çirkef inanca bağlanan

bu çirkef inanca bağlanan

tüm yandaşları[nızı] lanetliyoruz.

[1] “Major Trotter to the Marquis of Salisbury” Şimşir, Bilal N., *British Documents On Ottoman Armenians (1856-1880)*, Vol. 1, Ankara: TTK 1982, ss. 298-300. Turkey nr 10 (1879), ss. 20-22, no 11. Çeviri: AttilaTuygan, ed: Jan Beç-Şawoce

[2] Orijinalde Arapça “bin Sefer” geçiyor. Yani Sefer'in oğlu.

[3] Orijinalde Arapça “İbn ‘am Sefer” geçiyor. Yani Hanne Sefer'in amca oğlu.

[4] Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetimden dışlanan, askeri sınıf dışında bıraktırlan, geçimini tarım ve ticaretle sağlatan, Müslüman olmayan Hıristiyan kişiler.

[5] Midyat'taki Süryaniler'den 200'e yakın ev papalığa [katolikliğe] geçti - patrik [Abdülmesih II, 1895-1905] orada onları geri kazanmaya çalışıyordu, başarısız oldu, buradaki kiliseyi restore edip genişletti.

Papalığa geçiş, Hanna Safar ve hükümetin baskıları ile oldu. (Aug 28, 1897) *Harvard College Library*, Archival Negative Microfilm, Film 06-4374, Massachusetts, USA, (s. 44).

[6] Türkçesi Sürgücü, Savur'un kuzeybatısında 15 km uzaklıkta kalıyor.

[7] Kürt ağa Osmane Temmır, günümüzde Midyat'ın kuzeyinde 9 km uzaklıkta kalan *Cernës*

ya da 'Arnas, Bağlarbaşı köyünde kalıyordu. Bu sıra devlet yanlısı Dekşüri Kürt Konfederasyonu'nun bir lideri idi. 1915 Sayfo'sunda Turabdin'de yine kıyımda başaktör olmuş. Midyat'ta uzun bir süre avukatlık yapan Abdullah Timur'un dedesi olmakta.

[8] Şimşir, Bilal N., *British Documents On Ottoman Armenians (1856-1880)*, Vol. 1, Ankara: TTK 1982, ss. 385-86. Turkiet nr 10 (1879), ss. 73-75, no 35/1.

[9] Hanne Sefer ve onun amca oğlu Tohaya kastedilmekte.

[10] Türkçesi Altıntaş, Midyat'ın kuzeydoğusunda 15 km uzaklıkta kalır.

[11] Türkçesi Bağlarbaşı, Midyat'ın kuzeyinde 9 km uzaklıkta kalır.

[12] Hanne Sefer.

[13] Hanne Sefer aşireti kastedilmekte.

[14] Hanne Sefer.

[15] Türkçesi Bardakçı, Midyat'ın kuzeydoğusunda 9 km uzaklıkta kalır.

[16] Şimşir, Bilal N., *British Documents On Ottoman Armenians (1856-1880)*, Vol. 1, Ankara: TTK 1982, s. 307. FO 424/80, sid 196, no 243/1.

[17] *OSMANLI BELGELERİNDE ERMENİ-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ (1845-1890)* I, Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 67 2004, s. 68-70. BOA, Y. A. HUS, 169/26.

[18] *Beğ-Gazo Kitabı*, Mardin: Za'faran Manastırı 1913; (2. basım, 1925; 3. basım, 1960); (Hollanda: 4. basım, 1981; 5. basım, 1985; 6. basım, 1995; 7. basım, 2005). Yıl 1960'ta,

piskopos Yuhanun Dolabani, bu ilahiyi kitaptan kaldırdı.

[19] Nastur, (386-450), daha geniş bilgi için bkz.,
<https://global.britannica.com/biography/Nestorius>

[20] Papa I. Leo (390-461), daha geniş bilgi için bkz.,

<https://holycrossbookstore.com/blogs/blog/18876795-saint-of-the-day-st-leo-bishop-of-rome>.

[21] Kadıköy Konsili 451, daha geniş bilgi için bkz.,
<http://www.newadvent.org/fathers/3811.htm>

[22] Yani Pavlos, Süryanicesi Fawlus, (200-275), burdaki kullanım ya aşağılama ya da küçültme amacıyla kullanılmakta. Daha geniş bilgi için bkz.,
<https://global.britannica.com/biography/Paul-of-Samosata>

[23] Hiba ya da Ibas, (435-457), daha geniş bilgi için bkz.,
https://orthodoxwiki.org/Ibas_of_Edessa

[24] Bardaysan (154-222), daha geniş bilgi için bkz.,
<https://global.britannica.com/biography/Bardesan>

[25] Aqoq (?-489), daha geniş bilgi için bkz., <http://www.newadvent.org/cathen/01082a.htm>

[26] Yülyan, (331-363), daha geniş bilgi için bkz.,
<http://www.newadvent.org/cathen/08558b.htm>

[27] Nusaybinli Barsawm (400-496), daha geniş bilgi için bkz.,

<http://www.iranicaonline.org/articles/barsauma-a-5th-century-bishop-of-nisibis-of-aramaic-ex>

traction-according-to-some-sources-originally-from-bet-qardu

[28] Ariyus (250-336), daha geniş bilgi için bkz.,
<https://global.britannica.com/biography/Arius>

[29] Awnumyos ya da Eunomius (333-393), daha geniş bilgi için bkz.,

<http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Eunomius>

[30] Evtihi (378-454), daha geniş bilgi için bkz., <http://www.theopedia.com/eutychianism>

[31] Markiyon, (390-457), daha geniş bilgi için bkz.,
<http://www.newadvent.org/cathen/09644a.htm>

Kaynak: kuzgunportal.com

YAZARIN DİĞER YAZILARI: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>